IN-NUTARI

FL-EWWEL SNIN TA' L-INGLIŻI F'MALTA

I.

L-imġieba ta' kif dari kienu jinħatru n-Nutari, ma taqbel xejn ma' dik li biha jsiru l-lum. Għalhekk, il-ħsieb tagħna hu, li, f'din id-daqsxejn ta' kitba, nagħtu xi tagħrif dwar din il-Professjoni. Fiha,barra milli wieħed isib xi ħwejjeġ li l-lum ftit huma magħrufa, isib ukoll kif dari wieħed kien jista' jilħaq Nutar. Biex din il-ġrajja ma tkunx twila wisq, għażilna biss l-ewwel snin tal-Ħakma Ingliża f'Malta. U terġa' dan għamilnieh ukoll, għax dehrilna li, il-ħwejjeġ li ġraw fiż-żmien li semmejna, kienu biżżejjed biex il-qarrej ikun jista' jieħu ħjel sewwa ta' kif dari kienu d-drawwiet dwar il-ħatra ta' Nutari.

* * *

Il-ħatra għal Nutar fil-bidu ta' l-Ingliżi f'Malta, kienet issir bħal fi żmien l-Ordni. Xi ħwejjeġ żgħar biss setgħu tbiddlu minn Ħakma għal l-oħra.

Fi żmien l-Ordni mhux kulħadd kien jista' jsir Nutar. Niftiehmu sewwa. Dari n-nies f'Malta kienu mqassma taħt tliet setgħat. Min kien jagħmel ma' l-Isqof, min taħt l-Ingiżitur u min taħt il-Gvern ta' l-Ordni. Dawk li ma kinux jagħmlu mal-Gvern tagħna (ta' l-Ordni), ma kinux jistgħu jsiru Nutari.B'dana kollu,ġie li nzerta li kien hemm xi ħadd li billi ma weriex li kien taħt l-Isqof, daħaq bil-Gvern ta' l-Ordni u sar Nutar. Biċċa bħal din isemmiha s-Sur Vella fi ġrajjiet Birkirkara li kiteb (1).

In-Nutar imsemmi mis-Sur Vella, li daħaq bil-Gvern ta' l-Ordni, kien jismu Ġammari Sammut, minn Birkirkara. Iżda billi s-Sur Vella ma ntebaħx li min kien taħt l-Isqof ma setâx jilħaq Nutar, ma għarafx ifisser u jagħti dawl sewwa dwar il-biċċa ta' dana Sammut.

Ġammari Sammut kien tħajjar li jsir qassis. Iżda, wara li laħaq kieriku, ma ssuktax. Flok għal qassis, Sammut ħatar li jsir Nutar. Il-Gvern ta' l-Ordni, billi ma kienx jaf li Sammut jagħmel ma' l-Isqof (għax kieriku), tah li jsir Nutar (2). Għalhekk, meta Sammut weħel 25 skud mill-Qorti tagħna u ħallashom, dan għamlu, mhux biex ma jitlaqx il-benefizzju kierikali, bħalma qal is-sur Vella, imma biex ma jitlifx il-professjoni ta' Nutar li kellu. Li kieku Sammut ħaqqaqha mal-Qorti tagħna, billi kien juri li din ma kellhiex setgħa fuqu, imħabba li kien taħt l-Isqof bħala kieriku, kien

(1) Ara paġ. 251. (2) Sammut laħaq Nutar fl-10 ta' Novembru 1714.

jitlef is-setgħa ta' Nutar minn dak il-ħin li jinkixef x'kien.

Fi żmien l-Ordni, meta wieħed jilħaq Nutar u wara jitlaq is-sudditanza tal-Gran Mastru, kien jitlef is-setgħa li kellu u ma jista' jagħmel ebda kuntratt. Dawk li bil-moħbi kienu jsiru sudditi ta' l-Isqof, jew ta' l-Ingiżitur, u jibqgħu jaħdmu ta' Nutari, meta jinqabdu kienu jiġu magħduda b'qarrieqa, u l-kuntratti tagħhom ma jgħoddux.

Biex, bħallikieku, il-Gvern ikun qiegħed tajjeb u fis-sħiħ, meta dan jaħtar Nutar lil xi ħadd, kien jagħmlu bi ftehim li hu taħt is-setgħa u l-ħaqq tal-Gran Mastru. Iżda, dan il-ftehim kollu ma kien jiswa xejn għal min kien eżenti ta' l-Isqof. Biex ikun jiswa, qabel ma wieħed isir sudditu tal-Gran Mastru, kien irid jitlaq minn sudditu ta' l-oħrajn.

Dan il-ftehim li kienu jagħmlu lil dawk li jilħqu Nutari fi żmien l-Ordni, ma nafux jekk issuktax isir ukoll meta ġibna l-Ingliżi f'Malta. Biss nistgħu ngħidu, li fid-degrieti li ġew f'idejna, u li bihom kienu jsiru n-Nutari, ma sibna miġjub xejn dwar dan il-ftehim li semmejna ta' fi żmien l-Ordni. Tassew li fi żmien il-Franċiżi kienet spiċċat għal kollox minn hawn l-Immunità Ekklesjastika flimkien mas-setgħat li kellhom il-Qrati ta' l-Isqof u ta' l-Ingiżitur, iżda, mar-Rewwixta tal-Maltin għall-Franċiżi, reġgħet twaqqfet mill-ġdid. Għal l-ewwel din kienet fl-irħula biss, iżda, wara t-tluq tal-Franċiżi minn hawn, żdiedet fl-ibliet ukoll.

Id-drawwa ta' kif kienu jsiru n-Nutari fi żmien l-Ordni baqgħet issir ukoll fl-ewwel snin ta' l-Ingliżi f'Malta. Din id-drawwa ma taqbel xejn ma' tal-lum. Il-lum, meta wieħed jispiċċa mill-istudju u jgħaddi mill-eżami, imur jagħmel it-tħarriġ tiegħu ma' Nutar, imbagħad, wara xi żmien, jieħu s-setgħat kollha f'daqqa ta' Nutar. Iżda qabel ma kienx hekk. Dari, biex wieħed jasal li jkollu s-setgħat kollha, kien irid jitla' għalihom, ingħidu aħna, tarġa, tarġa'.

Meta xi ħadd jaħseb biex jitħajjar jaqbad il-professjoni ta' Nutar, l-ewwel ma jagħmel kien jidħol skrivan ma' Nutar. Ma' dan irid jagħmel ħames snin, għax hekk kienu jgħidu l-Liġijiet ta' dari. F'daż-żmien kien jagħti ruħu biex jitgħallem l-Istituzzjoni Ġustinjani (d-dritt Ruman) u l-Liġijiet ta' Malta. Wara jagħmel l-eżami f'dawn il-Liġijiet biex jilħaq Stipulant ma' Nutar. Meta jgħaddi, jibda jagħmel dawk il-kuntratti biss, imsejħa bejn il-ħajjin, f'isem in-Nutar li jkun jaħdem miegħu. Dan jiġi jfisser, li għalkemm in-Nutar tiegħu jkollu s-setgħa li jagħmel it-testmenti, l-Istipulant ma jkunx jista' jindaħal għal dawn ukoll. Barra minn hekk, lanqas

ma jkun jista' jaħdem ħlief biss ġewwa l-Offizzju ta' dak in-Nutar li miegħu jkun. Wara li jaħdem għal xi żmien ta' Stipulant, jagħmel eżami għal Nutar. Hawn jagħtuh li jista' jiftaħ Offizzju għalih u jagħmel b'ismu dawk il-kuntratti biss imsejħa ta' bejn il-ħajjin. Biex, imbagħad, ikun ukoll jista' jaħdem it-testmenti, irid jerġa' jagħmel eżami ieħor. U hawn, meta jgħaddi, ikun wasal fl-aħħar tarġa ta' Nutar, billi jkun qala' s-setgħat kollha li għandhom x'jaqsmu ma' din il-professjoni.

L-ewwel Nutar li fi żmien l-Ingliżi ħa s-setgħa li jista' jagħmel ukoll it-testmenti, kien jismu Toni Delicata. Fuq Malta kien għadu jaħkem il-Kungress tal-Maltin, b'Kap tiegħu Xandru Ball. Delicata bagħat talba bil-miktub lil dan il-Kungress. Fiha qal, li hu sar Nutar fi żmien l-Ordni. Kien joqgħod f'Ħal-Qormi, fejn hemm ta' sikwit kien jiġi msejjaħ biex jagħmel it-testmenti. Iżda billi f'Ħal-Qormi, la hu u anqas ebda Nutar ieħor ma kellhom din is-setgħa, in-nies kienu jitbegħdu ħafna mir-raħal biex imorru u jġibu Nutar ieħor minn band'oħra. Għalhekk Delicata, biex ikun jista' jaqdi n-nies li jmorru għalih, u b'hekk jeħlishom minn ħafna taħbit, talab biex jagħtuh li jagħmel it-testmenti. Terġa', billi Delicata kien mixtieq ħafna li jaqla' din is-setgħa għal Malta u Għawdex, qal li hu kien jinsab imħejji li joqgħod għal kull eżami li jridu jagħmlulu.

It-talba ta' Delicata ġiet imressqa quddiem in-nies tal-Kungress. U dawn, kif kienu miġbura fis-Sala tal-Kungress, wara li raw x'ried Delicata, qatgħu, fit-3 ta' April 1799, biex dana jidher quddiem l-Imħallef tal-Qorti ta' l-Imdina.

Hekk għamel Delicata. Mar għand l-Imħallef Ġużê Kalċidon Debono, u dan għamillu l-eżami. Fir-Rapport li fit-22 ta' April 1799 l-Imħallef Debono għamel lill-Kungressisti, qal, li lil Delicata sabu mgħallem u mħarreġ tajjeb mhux biss fl-Istituzzjoni Ġustinjani, ma wkoll fil-Liġijiet ta' Malta. Għalhekk, il-fehma tiegħu kienet li setgħu jagħtuh li jagħmel it-testmenti.

Il-Kungressisti qagħdu fuq li qal l-Imħallef u, fit-22 ta' April 1799, taw id-Degriet, mis-Sala tal-Kungress, biex Delicata jista' jibda jaħdem fis-setgħa li talab.

Wara dan ħa s-setgħa wkoll, għat-testmenti, in-Nutar Nikol Azzopardi. Dan kien ilu f'din s-Sengħa sa mill-1791. Iżda billi fl-1799 ra ruħu li hu tajjeb għat-testmenti, talab li jagħtuhomlu. Meta Azzopardi għadda mill-eżami li għamillu l-Imħallef Debono, mis-Sala tal-Kungress ħareġ id-Degriet, fid-29 ta' April 1799, u tawh li talab.

Dawn iż-żewġ Nutari li semmejna (Azzopardi u Delicata), kienu huma biss li laħqu qalgħu d-Degriet mis-Sala tal-Kungress għas-setgħa li talbu. Iżda, imbagħad, billi Ball laħaq Gvernatur ta' Malta u Għawdex fl-isem tar-Re ta' Sqallija, id-Degrieti, biex wieħed isir Nutar, beda joħroġhom hu.

Ball ried jaħkem hawn bħalma qabel kienu jaħkmu l-Gran Mastri ta' l-Ordni. Għalhekk, fit-3 ta' Mejju 1799, ħatar l-ewwel Udituri tiegħu biex jimxi fuq li jgħidulu huma. Dawn kienu l-Qassis Kunventwali (ta' l-Ordni), Rettur Fr. Dovik Savoye, Lr. Feliċ Cutajar u l-Imħallef tal-Qorti ta' l-Imdina, Ġużê Kalċidon Debono. Ma' dawn it-tlieta, fil-15 ta' Mejju, Ball għażel ieħor, lil Dr. Stiefnu Assenza. Wara xi żmien ħatar ukoll lil Dr. Ferdinandu Muscat. B'hekk, l-Udituri saru ħamsa. Iżda, imbagħad, reġa' tnaqqas wieħed, u baqgħu erbgħa biss.

Mal-ħatra ta' l-Udituri, kull min ried isir Nutar, kellu jibda jidher għall-eżami quddiem dawn.

L-ewwel wieħed li għamel l-eżami għand l-Udituri, kien jismu Ġużê Azzopardi, mir-Rabat ta' l-Imdina. Dan għamel talba lill-Gvernatur Ball biex jaħtru b'Nutar. Fiha qal, li kien ilu mit-22 ta' Diċembru 1794 jaħdem ta' Stipulant man-Nutar Manwel Vitale. Lil dan kien jagħmillu l-kuntratti tiegħu kollha, u kien jidħol għal dak kollu li titlob il-ħidma ta' Nutar. B'hekk, b'dat-taħriġ, tgħallem jaħdem ta' Nutar sewwa. Barra minn dan, ħadem ukoll għal bosta żmien bħala skrivan tal-Qorti ta' l-Imdina, fejn hemm tħarreġ fil-liġijiet. Iżda, billi xi jiem qabel miet in-Nutar Pietru Anton Bezzina, tista' tgħid li, fir-Rabat ta' l-Imdina, ma kienx hemm Nutari. Għalekk talab biex isir hu.

Il-Gvernatur laqa' t-talba ta' Azzopardi u qata', fis-27 ta' Mejju 1799, biex jersaq quddiem l-Udituri tiegħu. Dawn eżaminawh u sabuh tajjeb, u l-Gvernatur għamlu Nutar, b'Degriet li ħareġ fl-14 ta' Ġunju 1799.

Flimkien ma' Azzopardi, fl-14 ta' Ġunju 1799, in-Nutar Ġlormu Nani qala' s-setgħa mill-Gvernatur, wara li għadda mill-eżami li għamlulu l-Udituri, li jista' jaħdem it-testmenti wkoll.

Wara dawn, tħajjar li jsir Nutar, l-Istipulant Lwiġi Falzon. F'talba li fl-1799 għamel, qal, li kien joqgħod f'Ħal-Lija. Għal bosta żmien ħadem bħala skrivan ma' kemm-il-Nutar, kif ukoll fl-Arkivju tan-Nutari tal-Belt Valletta. Ġie magħmul Stipulant daqs tliet snin qabel it-talba li għamel. Bħala Stipulant ħadem man-Nutar Alojsju Saver Grech.

F'daż-żmien għamel kemm-il-kuntratt f'isem dana Grech. Dejjem qeda sewwa u bir-reqqa kollha lil dawk li qabbduh jaħdmilhom. Iżda billi issa ried jiftaħ Offizzju għalih, xtaq li jsir Nutar. B'hekk isibuh b'iżjed ħeffa dawk kollha li jkunu jridu lilu. Terġa', dix-xewqa l-aktar li ġietu, imħabba li fil-jiem imgħoddija miet in-Nutar waħdani li kien hemm f'Ħal-Lija.

Il-Gvernatur laqa' t-talba ta' Falzon, u amar, fis-27 ta' Ġunju 1799, biex jidher quddiem l-Udituri. Dawn eżaminawh u sabuh tajjeb għal Nutar. Fuq hekk, fit-22 ta' Lulju 1799, il-Gvernatur għamlu Nutar.

Bħal Falzon, tqanqal ukoll l-Istipulant Diego Vella. Dan qal li għamel tmien snin medhi biex jilħaq Nutar. U minn ħames snin kien qala' biex jagħmel il-kuntratti f'isem in-Nutar Gusê Natal Monreal, kif jidher mix-xhieda bil-miktub li għamillu dan in-Nutar.

Monreal, fix-xhieda li semmejna, qal li Diego Vella, wara li spiċċa ż-żmien tat-tagħlim tiegħu, daħal miegħu fl-Offizzju ta' Nutar biex jieħu din il-professioni. Miegħu għamel dawra ta' tmien snin. F'daż-żmien kien imur jitgħallem ukoll l-Istituzzjoni Imperjali fl-Università. Minn hawn ħareġ b'tagħlim kbir. Fuq hekk kien mogħġub mill-Imgħallmin tiegħu u minn dawk kollha li kellhom x'jaqsmu miegħu. Ara kemm hu hekk, wara tliet snin li għamel ta' skrivan, qala' s-setgħa li jaħdem ta' Stipulant, billi tawh li jagħmel il-kuntratti f'ismu (f'isem Monreal). Dan għamlu u qdieh sewwa għal dawra ta' ħames snin. Għall-ħila kbira li wera f'dan ix-xogħol, saħansitra telaqlu t-tmexxija ta' l-Offizzju tiegħu f'idejh. Barra minn hekk, Monreal tħaddet bosta drabi ma' Vella biex dan jagħtih il-fehma tiegħu dwar ħwejjeġ li kellhom x'jaqsmu max-xogħol tiegħu. Għalhekk hu tal-fehma li ħaqqu ta' min jagħmlu Nutar. Terġa' Vella kien żagħżugħ ta' drawwiet sewwa, tajjeb, mogħti għat-tagħlim u ta' ħila. F'kelma waħda, jinsab mogħni b'dawk il-għamliet kollha meħtieġa biex in-nies tkun tista' torbot fuqu.

Meta Vella ġie eżaminat mill-Udituri, dawn faħħruh ħafna, u qalu li ma setâx ikun imħarreġ għal Nutar aktar milli sabuh li kien.

Għal dak li qalu l-Udituri, il-Gvernatur, fis-26 ta' Awissu 1799, ħatru Nutar.

Kif rajna milli għedna sa hawn, biex dari wieħed kien isir Nutar, ma kienx jistenna li jasal xi żmien li fih hu maqtugħ li għandhom isiru l-eżamijiet għal dawk li jkunu jridu jsiru nutari, bħal-lum; iżda wieħed kien jista' jit-

lob li jiġi eżaminat għal Nutar f'kull żmien, — kull meta wieħed kien ifettillu. Barra minn hekk, meta xi ħadd kien jixtieq li jilħaq Nutar, x'aktarx li kien isemmi xi ħaġa biex biha jirfed u jagħti s-saħħa lit-talba tiegħu. U dan naħsbu li kien isir, biex il-Gvernatur jitħajjar aktar li jilqa' t-talba li jagħmillu u jfittex li jaqtagħlu xewqtu bla dewmien ta' żmien xejn.

Il-Ġurament li jieħdu n-Nutari tal-lum biex jimxu sewwa u jaħdmu bil-ħaqq kollu ma' kulħadd, dari kienu jeħduh malli jgħaddu mill-eżami biex, minn skrivani, jilħqu Stipulanti.

L-ewwel wieħed li laħaq Stipulant fi żmien l-Ingliżi, kien Ġużè Doru Micallef, mill-Belt. Dan għamel talba biex, minn skrivan li kien, isir Stipulant.Fiha qal li għal bosta snin ħadem ta' skrivan ma' xi wħud min-Nutari. F'daż-żmien tgħallem ukoll dak kollu li kellu x'jaqsam ma' din il-profes-sjoni. Għalhekk biex igħaddi iżjed il quddiem għal Nutar, xtaq li jissokta jitħarreġ ta' Stipulant taħt it-tmexxija tan-Nutar Lwiġi Falzon.

Biex Micallef jaqla' wkoll is-setgħa li talab, in-Nutar Falzon għamillu xhieda bil-miktub. Fiha qal, li hu jrid iħalli lil Micallef, malli jsir Stipulant, jibda jagħmel il-kuntratti fl-isem tiegħu (ta' Falzon).

L-Udituri għamlulu l-eżami. U lil Micallef sabuh tajjeb mhux biss fl-Istituzzjonijiet Ġustinjani, ma wkoll kien im-ħarreġ sewwa fis-sengħa ta' Nutar. Għalhekk kienu tal-fehma li jista' jsir Stipulant. Biss, qabel jagħtuh il-Ġurament li soltu jieħdu dawk li jsiru Stipulanti.

Il-Gvernatur sama' mill-Udituri u, fis-17 ta' Frar 1800, tah is-setgħa li talab.

In-Nutari ma kinux jistgħu jżommu aktar minn Stipu-lant wieħed magħhom. Terġa', biex Stipulant jitlaq minn ma' Nutar u jmur ma' Nutar ieħor, qabel kien irid jitlob lill-Gvernatur li jagħtih din is-setgħa. Mingħajr ir-rieda tal-Gvernatur, l-Istipulant ma kienx jista' jħalli lin-Nutar li miegħu jkun.

Is-setgħat li qalgħu l-Istipulanti u n-Nutari li semmejna, kollha ttieħdu fi żmien li l-Maltin kienu qamu għall-Franċiżi u għalquhom fl-ibliet.

F'dik ir-Rewwixta li saret, ħadu sehem kbir fiha xi wħud min-Nutari li kien hawn. Fosthom insibu lin-Nutar Pietru Buttigieg bħala Kap tal-Battaljun ta' Ħaż-Żebbuġ. Dana Buttigieg, għax-xogħol li għamel f'dik il-ħabta, kien qala' setgħa minn għand il-Gvernatur Ball,setgħa li,fi żmien l-Ingliżi

f'Malta, sa fejn nafu aħna, ma ġiet mogħtija lil ħadd aktar.

Meta Ball ta' dik is-setgħa lil Buttigieg, fisser ruħu l-għala kien hekk ħanin miegħu. Ball qallu, li jaf b'kemm ħeġġa u ħrara qabeż għal Artu, sa mill-bidu sewwa tar-Rewwixta tal-Maltin għall-Franċiżi. U dan għamlu bi kbira ħsara ta' saħħtu, tiġrib ta' ħajtu u telf ta' ħwejġu. Barra minn hekk, jaf ukoll li baqa' jaħdem għal Artu bħala Rappreżentant ta' Ħaż-Żebbuġ. Dil-biċċa hi ta' bosta telf għalih, billi mhux f'kull ħin kien jista' joqgħod jaħdem fis-sengħa tiegħu ta' Nutar.

Għal dan it-taħbit ta' Buttigieg,Ball ried li jekk ma jħallsux tat-telf li ġarrab, għall-anqas jilqa' ħalli, il quddiem, ħsara iżjed ma jkollux. Għalhekk, Ball amar biex, f'Ħaż-Żebbuġ, l-ebda Nutar ieħor ma kien jista' jagħmel u jaħdem kull xorta ta' kuntratti, ħlief in-Nutar Pietru Buttigieg waħdu. Biex in-Nutari joqogħdu għal din ir-rieda ta' Ball, ġew imhedda pieni kbar. Min kien jikser dana l-amar tal-Gvernatur, barra milli l-kuntratti li jagħmel ma jkunu jiswew u jgħoddu xejn, in-Nutar kien jeħel ukoll 10 egħwieq kull darba. U dawn il-flus tal-piena kienu jmorru għall-għajnuna tal-fqar (tax-Xjuħ).

Iżda, b'dawn il-pieni kollha li ġew imhedda, meta siefer il-Gvernatur Ball, in-nies tmellħet minn dak kollu li kien amar dan. Flok ma baqgħet tinqeda bin-Nutar Buttigieg, bdiet issejjaħ Nutari oħra f'Ħaż-Żebbuġ. Terġa', mhux dan biss. Meta n-Nutari raw hekk, bdew huma wkoll jibagħtu l-Istipulanti tagħhom f'Ħaż-Żebbuġ biex jittallbu jagħmlu l-kuntratti lin-nies ta' hemm. B'hekk dawn in-Nutari mhux biss kienu jiksru l-amar ta' Ball, imma kienu jonqsu wkoll minn dak li jridu l-Liġijiet ta' Malta. Dawn kienu jgħidu li l-Istipulanti ma jistgħu jaħdmu mkien, ħlief fl-Offizzju ta' dak in-Nutar li miegħu jkunu.

Għal dan il-ksur tal-jeddijiet li kellu, Buttigieg kiteb lill-Gvernatur Cameron u fissirlu fuq is-setgħa li kien tah Ball. Għarrfu, li Ball tah din is-setgħa, billi dan ried juri lill-Maltin, li l-Gvern jaf jara x-xogħol li Buttigieg għamel għal Artu fi żmien l-Imblokk, bħala Kap tal-Battaljun fil-Kamp u bħala Rappreżentant ta' Ħaż-Żebbuġ. Għalhekk talbu biex iwettaq is-setgħa li tah Ball bi ħlas tax-xogħol li kien għamel għal Artu u għall-ġibda li wera lejn l-Ingliżi.

Il-Gvernatur laqa' t-talba ta' Buttigieg, u wettaq mill-ġdid l-amar ta' Ball.

Ġużè Gatt.